

De normatieve labels in Van Dale en in de Algemene Nederlandse Spraakkunst

door

GUIDO GEERTS

1. Van 1976 tot 1984 ben ik betrokken geweest bij de bewerking van de 10e druk van Van Dale, Groot Woordenboek der Nederlandse Taal (GVD, 11de druk 1984) en het schrijven van de Algemene Nederlandse Spraakkunst (ANS, 1984). In beide werken ben ik — samen met mijn mede-auteurs uiteraard — voortdurend geconfronteerd met de problematiek van de normativiteit, zowel m.b.t. talloze concrete lexicale en grammaticale elementen als in verband met de vraag naar de theoretische grondslag die aan de basis van de concrete behandeling gelegd moest worden. Het zal u niet verbazen als ik zeg dat we in de bedoelde acht jaar wel eens getwijfeld hebben, onderling van mening hebben verschild, onze standpunten wel eens hebben herzien, geaarzeld hebben tussen puur pragmatische oplossingen en theoretische overwegingen, tussen zuiver beschrijvende, duidelijk voorschrijvende en sterk normerende opvattingen, tussen een objectief constaterende en een taalpolitiek sturende benadering. Onder invloed van de bloeiende belangstelling voor de taalvariatie in de sociolinguïstiek (en het onderwijs) en de daarmee gepaard gaande relativering van normkwesities in het algemeen en m.b.t. de standaardtaal in het bijzonder, vond je in 1976 zeker dat je je als auteur van *algemene* verklarende woordenboeken en *algemene* praktische spraakkunsten bescheiden en tolerant moest opstellen. En als je ook nog enige wetenschappelijke pretenties had moest je zeker bij het doen van normatieve uitspraken de grootste voorzichtigheid betrachten! Ik geloof dat dat dan ook zowel bij de GVD als bij de ANS gebeurd is. Wat overigens geenszins verhinderd heeft dat er m.i. duidelijke uitgangspunten werden gekozen en dat op grond daarvan de normatieve labels die nu in beide boeken te vinden zijn als de weergave van duidelijke standpunten beschouwd kunnen worden. Ik denk dat bij het aanbrengen van de labels in kwestie zowel recht gedaan is aan de traditionele visie op het normatieve gezag van boeken als de GVD en de ANS, als aan recentere sociolinguïstische inzichten m.b.t. de status en het functioneren van een standaardtaal. Als de commentaren die we hebben gehoord bij het verschijnen van beide boeken ons in 1976 ter ore waren gekomen — maar het is zeer de vraag of „men” over

deze kwesties toen zo dacht als nu! — zou de tolerantie allicht iets meer terrein hebben moeten prijsgeven aan de strengheid dan nu is gebeurd. Maar fundamenteel zou de visie die nu aan de grondslag van de praktijk van de markering heeft gelegen m.i. daardoor niet anders geworden zijn.

2.1. Ik zal nu eerst proberen weer te geven wat de ANS- en de GVD-reacties over de normproblematiek zeggen en daarna ingaan op de overeenkomsten en de verschillen tussen de beide standpuntbepalingen en op de gevolgen daarvan voor het redactionele beleid m.b.t. de gekozen aanduidingen.

2.2. De ANS, zo lezen we op blz. 12 van de inleiding (Algemene Nederlandse Spraakkunst 1984) „geeft in principe een beschrijving van het moderne Nederlandse taalgebruik, zoals dat tot uiting komt in de standaardtaal. We verstaan daaronder de taal die in alle regio's van het Nederlands taalgebied bruikbaar is in zgn. secundaire relaties, d.w.z. in het contact met „vreemden”. De standaardtaal is bovengewestelijk en algemeen bruikbaar: het gaat hier om taalvormen die niet gebonden zijn aan een bepaalde stijl (dus bijv. woorden, vormen of constructies die alleen maar in de schrijftaal of alleen maar in de spreektaal verschijnen), aan een bepaalde regio (dus bijv. taalvormen die alleen maar in het zuiden of alleen maar in het oosten van ons taalgebied voorkomen) of aan een bepaalde groep (dus bijv. taalvormen die alleen maar door de beoefenaars van een bepaald beroep gebruikt worden). Standaardnederlands is dus de taal waarmee men in secundaire relaties altijd en overal in het nederlandse taalgebied terecht kan”.

Ook worden varianten vermeld die niet tot de standaardtaal behoren maar wel vrij algemeen in gesproken of geschreven taal worden gebruikt. Die varianten worden apart gekenmerkt als „regionaal”, „vaktaal”, „spreektaal”, „schrijftaal” of „archaïsch”. Bovendien zijn een aantal taalverschijnselen die eigenlijk geen vermelding verdienen, omdat ze niet tot de standaardtaal of tot een van de genoemde variëteiten gerekend kunnen worden, toch behandeld, omdat ze zo frequent voorkomen „dat aan te nemen is dat iemand die ze aantreft er in de ANS naar zal zoeken. Dat betreft bijvoorbeeld pronomina-gebruik als in *hun hebben* of *heeft 'm*. Zulke gevallen zijn in opmerkingen signaleerd en wel als 'in strijd met de regels'” (a.w. 14).

Op dit punt is de ANS dus expliciet normatief. M.b.t. de gebruikte labels wordt uitdrukkelijk gezegd dat er „uitsluitend een karakteristiek nagestreefd (is), geen veroordeling. Dat betekent dat de

gebruiker van de ANS zelf een verantwoordelijkheid blijft dragen voor zijn keuze" (a.w. 14). „De ANS is dus geen expliciet normatieve grammatica, wel een impliciet-normatieve. De ANS bevat geen voorschriften, maar wie een norm zoekt kan alle niet nader als variant gekenmerkte vormen als goed Nederlands beschouwen. Wat geen goed Nederlands is, is niet in de ANS opgenomen" (a.w. 15).

Men zou geneigd kunnen zijn hier aan een contradictie te denken. Gemarkeerde vormen zijn wel in de ANS te vinden en dus ook als goed Nederlands te beschouwen... De redactie doet zelf bovendien een suggestie in die richting als gesteld wordt dat het een misvatting zou zijn „te menen dat alleen Standaard-Nederlands goed Nederlands zou zijn" (a.w. 15). Daaruit blijkt meteen dat met 'Nederlands' zonder meer, de verzameling van alle Nederlandse variëteiten (vaktalen, gewesttalen, jeugd-, kinder-, mannen-, vrouwen-taal, standaardtaal, enz.) bedoeld wordt, en dat wie het met de keuze van de ANS van wat als standaard-Nederlands beschouwd moet worden, niet eens is en zelf zijn eigen keuze wil maken, niet geacht wordt in de fout te gaan. De ANS is dus ontzettend tolerant! Maar deze tolerantie is uitsluitend *taalkundig* van aard: wat *goed* Nederlands is, is een taalkundig probleem. Wat geen goed Nederlands is, is „in strijd met de regels van de Nederlandse grammatica" (a.w. 15) en dat wordt in de ANS „uitgesloten" genoemd. Wat *Standaard-Nederlands* is is een sociaal probleem: dat wordt door de spraakmakende gemeente uitgemaakt. De ANS heeft geprobeerd de opinies van die gemeente m.b.t. grammaticale kwesties te registreren. Wat volgens de spraakmakende gemeente niet tot de standaardtaal behoort is als afwijkend gequalificeerd, zonder dat daarmee gezegd is dat het geen taalkundig-goed Nederlands zou zijn.

Of men zich van de sociale selectie uit het taalkundig-goede Nederlands iets aan wil trekken kan men in principe zelf uitmaken. In de praktijk zal men zijn positie laten bepalen door de te verwachten sociale gevolgen van zijn beslissingen of door de taalpolitieke opvattingen die men m.b.t. de positie en de functie van de standaardtaal heeft.

Enkele voorbeelden zijn hier misschien niet overbodig om duidelijk te maken wat de ANS in concreto doet.

Tot de vormen van het persoonlijk voornaamwoord van de tweede persoon behoren o.m. ook *gij*, *jelui* en *gijlieden*. De twee laatste worden archaisch genoemd. Van de eerste wordt gezegd dat hij regionaal voorkomt „voor personen in het algemeen, ongeacht of men in de standaardtaal JE- of U-vormen zou gebruiken" (blz. 166) en ten slotte als archaische vorm „bijv. in officiële toespraken" (ib.).

De voorbeelden ter illustratie gegeven zijn de volgende :

Gaat *ge* mee zwemmen ? < regionaal >

Gij die Uw majesteit toont aan de hemel, *gij* opent de mond van weerloze kinderen.

Mijnheer de promovendus, *gij* hebt in uw studie blijk gegeven van een helder inzicht in de problemen < archaisch >

De vormen in kwestie zijn allemaal goed Nederlands, maar alleen het gebruik van *gij* in de tweede zin hoort tot de standaardtaal.

„Het hulpwerkwoord *durven* komt met een infinitief met of zonder *te* voor” (p. 561) : dat is dus goed Nederlands. Maar : „Regionaal is een infinitief zonder *te* altijd mogelijk ; in de standaardtaal kan *te* alleen onder bepaalde voorwaarden weggelaten worden. Voorbeelden :

Ze durven het niet te zeggen.

Ze durven het niet zeggen. < regionaal >

Ze hebben het niet durven te zeggen.

Ze hebben het niet durven zeggen”. (ib)

Geen goed Nederlands is b.v. *dan* „gebruikt om gelijkheid aan te duiden :

Zij is toch niet even groot *dan* haar broertje ?

Dit is niet zozeer moeilijk *dan* wel ingewikkeld”. (p. 667)

Dit gebruik wordt dus expliciet afgekeurd. Wel goed Nederlands is *gelijk* als voegwoord van vergelijking, maar het gebruik ervan wordt regionaal of archaisch genoemd (p. 665) en *als* ter aanduiding van ongelijkheid na de vergrotende trap enz., maar de vraag of dat ook standaardtaal is, wordt „niet door alle taalgebruikers” op dezelfde manier beantwoord. Bij *gelijk* is de ANS dus impliciet normatief ; (groter) *als* laat men aan de beoordeling van de gebruiker over.

In 3. zal ik me bezighouden met de vraag wat dat m.n. voor de Vlaamse gebruikers van de ANS kan betekenen.

2.3.1. Bij de synchronische beschrijving van het hedendaagse Nederlands gaat de GVD er — overeenkomstig de opzet die sinds de eerste druk van Van Dale heeft gegolden — van uit dat dat niet alleen de taal is die nu gesproken en geschreven wordt, maar ook de taal die nu gelezen wordt. „Lezen” is zonder twijfel de vorm van taalgebruik waarbij een verklarend woordenboek het meest geraadpleegd wordt. Vandaar dat „hedendaags” niet al te beperkt mag worden opgevat : wie geen eng modernistische opvattingen over onze taalcultuur heeft zal de poëzie van Gezelle, de Tachtigers, Piet Paaltjens, Karel van de Woestijne, de essays van Busken Huët en Vermeylen, het proza van

Douwes Dekkes, Emants of Couperus niet buiten de belangstellingscirkel van de hedendaagse taalgebruiker willen sluiten. Daardoor krijgt de GVD vanzelf een historische dimensie, die overigens niet uitsluitend op de literaire schrijfcultuur hoeft te berusten. Wie in een historische roman over de tweede wereldoorlog het woord *knijpkat* tegenkomt of *wonderkachel* zal in de GVD willen aantreffen wat daar de betekenis van is. Hetzelfde geldt m.m. voor andere domeinen van de woordenschat: er wordt een ruime opvatting van de macrostructuur (het totale van alle trefwoorden in een woordenboek) gehuldigd, met dien verstande evenwel dat m.b.t. de algemene taal wél, m.b.t. vaktalen, jargon, jeugd- en kindertaal e.d. níét naar volledigheid wordt gestreefd en dat dialectelementen niet systematisch worden geregistreerd, maar slechts voor zover ze min of meer sporadisch in het algemene taal te vinden zijn.

Het zal duidelijk zijn dat door de bedoelde beperkingen de GVD impliciet normatief is: om opgenomen te worden moet een lexicaal element (een woord, uitdrukking, vaste verbinding, of een betekenisaspect van een al aanwezig woord: *groene benzine* (bij *groen*), Jan Modaal (bij *modaal*)) gedurende enige jaren regelmatig worden aangetroffen in het taalgebruik van de spraakmakende gemeente, d.w.z. bij schrijvers, journalisten, radio- en t.v.-makers, wetenschappers, politici en onderwijzers, die geacht worden de standaardtaal te gebruiken. Wat zij zeggen en schrijven wordt door ons, voor zover het door de taalgemeenschap als normaal beschouwd en eventueel nagevolgd wordt, de *algemene taal* genoemd. Die taal vormt dus het basismateriaal van de GVD. Wat daar redelijk frequent, redelijk verbreid en redelijk lang in wordt aangetroffen, wordt opgenomen. Er wordt dus geselecteerd, maar de selectie wordt bepaald door de genoemde factoren en niet door de overtuiging van de bewerkers dat een woord mooi of lelijk is, vulgair of strijdig met het Nederlandse taaleigen.

Woorden uit groepstalen en vaktalen worden in principe slechts opgenomen als ze regelmatig in de algemene taal doordringen, d.w.z., wat de groepstaal betreft, als ze ook in ruimere kring (dus buiten de groep) minstens passief bekend zijn, en, wat de vaktaal betreft, als we ze aantreffen in tijdschriften met een algemeen karakter of in de cultuur- of wetenschapsbijdragen van kranten of weekbladen. Bij dialectwoorden is het criterium voor opneming dat een woord (e.d.) over een redelijk groot gebied verspreid moet voorkomen en/of in dialectliteratuur of streekromans wordt aangetroffen.

2.3.2. Lexicale elementen die niet intrinsiek tot de algemene taal behoren, maar om een van de genoemde redenen niettemin in de

GVD moeten staan, worden in het woordenboek gequalificeerd (van een aanduiding, kenmerk, label voorzien) m.b.t. hun verhouding tot de algemene taal. (Een en ander impliceert uiteraard dat niet-gequalificeerde elementen zonder meer tot de algemene taal behoren). Daardoor is de GVD ook expliciet een normatief woordenboek — 'normatief' heeft in dit verband de betekenis die de meeste taalgebruikers er m.b.t. taal aan hechten: „betrekking hebbend op”, „overeenkomstig de voor de algemene taal geldende conventies”. Die conventies betreffen, voor zover ze in de GVD meespelen, enerzijds de sociale en anderzijds de taalkundige aspecten van het woord. De keuze die we soms hebben tussen een formeel, een informeel, een neutraal of een vulgair woord waarmee we hetzelfde kunnen benoemen, brengt ons ertoe rekening te houden met onze gesprekspartner, het onderwerp, de omstandigheden, de context waarin het woord moet passen. Het maken van die keuze is de zaak van de taalgebruiker. Het woordenboek kan niet voor hem bepalen in welke mate hij in concrete omstandigheden met de sociale connotaties van de beschikbare varianten rekening moet houden. En hetzelfde kan m.m. gezegd worden m.b.t. de taalkundige kwalificaties van lexicale elementen. Wel kan het woordenboek m.b.t. de varianten in kwestie aangeven wat de spraakmakende gemeente ervan vindt. Dat de GVD b.v. *uitdeinen* en *pantser* (tank, gevechtswagen) als germanisme of *beenwedstrijd* en *familiaal helpster* als gallicisme karakteriseert, is dus een op waarneming gebaseerd beschrijvend gegeven, waarvan men de waarschuwendende betekenis net zo sterk kan laten doorwegen als men als taalgebruiker zelf wil.

Omdat de varianten in kwestie bij gebruik ervan in neutrale algemene taal als opvallend of afwijkend, of, zoals sociologen dergelijke verschijnselen noemen, gemarkeerd, worden ervaren, worden ze in het woordenboek opvallend gemaakt door ze van de algemene woorden te onderscheiden met een aanduiding als archaïsch, gemeenzaam, informeel, formeel, vulgair of gewestelijk. Het spreekt vanzelf dat de varianten in kwestie daardoor niet als in strijd met de norm of als fout (geen „goed Nederlands” in de termen van de ANS) worden beschouwd. Het gebruik van gekwalificeerde woorden kan in bepaalde omstandigheden, in bepaalde contexten, met bepaalde bedoelingen zonder meer functioneel en dus volkomen verantwoord zijn. Maar naar het oordeel van de bewerkers van de GVD, die daarmee in overeenstemming menen te zijn met het gevestigde gebruik, behoren dergelijke elementen niet tot de woordenschat van de standaardtaal en kan men ze, als men niet de bedoeling heeft zijn standaardtaalgebruik een gemarkeerd karakter te geven, beter niet bezigen.

Het is misschien niet overbodig er even op te wijzen dat de elementen in kwestie hun gemarkeerdheid slechts hebben bij vergelijking, d.w.z. als ze in de standaardtaal voorkomen. Het gaat dus niet om een inherente eigenschap: zo is een woord uit 1800 vanzelfsprekend niet archaisch op zichzelf. Toen het in 1800 werd gebruikt, was het dat zelfs helemaal niet. Slechts als het in 1980 in de standaardtaal van nu wordt gebruikt is het gemarkeerd. Hetzelfde geldt m.m. voor een woord uit het Izegems: dat behoort zonder meer tot de Izegemse woordenschat, (tot de Izegemse taal, die overigens ook weer slechts bij vergelijking — als er een relatie met de Nederlandse standaardtaal b.v. gelegd wordt — een dialect genoemd kan worden) en pas als het Izegemse woord in de standaardtaal opduikt, beschouwen we het vanuit het standpunt van de standaardtaal als gemarkeerd. Let wel: met „we” is hier in de eerste plaats de gemeenschap van de standaardtaalgebruikers bedoeld en pas in de tweede plaats de bewerkers van GVD11. De laatstgenoemden zijn, ook als ze normatieve aanduidingen plaatsen, beschrijvend bezig: ze geven aan hoe de standaardtaalgemeenschap de gelabelde lexicale elementen evalueert.

2.3.3. Wat voor de labels „archaisch” en „gewestelijk” — in de ANS, regionaal — geldt, geldt ook voor alle andere, inclusief het sommigen nogal irriterende „Belgisch” (of „in België”), dat op dit moment misschien toch nog even apart besproken moet worden.

Heestermans en ik hebben „zuidn.” niet langer willen gebruiken, omdat het hoe dan ook dubbelzinnig is. Voor de enen (m.n. de taalkundigen) betekent het „in gebruik ten Zuiden van de grote rivieren” (en dan ook m.b.t. de dialecten in dat gebied: zie Kruyskamp, Voorrede GVD8, p. X noot 1), voor de anderen zoveel als „in gebruik in Nederlandstalig België” (en dan vaak als synoniem opgevat van Vlaams in de politieke zin van het woord). Bovendien kan „ten Zuiden van de grote rivieren worden opgevat als betrekking hebbend op de zuidelijke Nederlandse provincies zonder meer of op die provincies plus het deel van België boven de Germaans-Romaanse taalgrens, terwijl door het gebruik van „Zuidn.” nooit duidelijk kan worden gemaakt of men het ene dan wel het andere bedoelt. En ten slotte suggereert het label ‘Zuidn.’ een verdeling van het Nederlandse taalgebied, waarvan de wetenschappelijke en taalpolitieke fundering op z’n minst twijfelachtig is en in onze ogen zelfs onvoldoende stevig om de verstrekkende gevolgen die daaraan verbonden zijn, aanvaardbaar te maken.

In vorige drukken van Van Dale werd ‘Zuidn.’ ook gebruikt bij dialectwoorden, wat Heestermans en ik niet juist achten, omdat daarvoor werd gesuggereerd dat die woorden in heel het Nederlandsta-

lige deel van België gebruikt worden, terwijl ze vaak slechts in een beperkt gebied voorkomen. Aangezien in Nederland gebruikte dialectwoorden met 'gewestelijk' zijn gekwalificeerd, is er geen enkele reden om de Belgische dialectwoorden anders aan te duiden: 'Zuidn.' is in dergelijke gevallen dus vervangen door 'gewestelijk'.

Net zoals in de 10de uitgave is voorts het label 'Belg.' (of 'in België') gebruikt om woorden te karakteriseren „die officiële of eigenaardige functies in of instellingen van de Belgische staat weergeven” (Inleiding GVD10 p. XII). Maar wij hebben deze aanduiding ook gebruikt voor woorden, uitdrukkingen of betekenisnuances „waarvan het gebruik zeker tot de standaardtaal in België beperkt is, terwijl het daar zo ruim verspreid is, dat het niet als gewestelijk beschouwd kan worden” (Bericht voor de elfde uitgave XI).

Men vindt 'Belg.' in de 11de druk dus nu niet meer alleen bij termen als *bestuurssecretaris*, *deelregering*, *executieve*, *brugpensioen* en *vrede rechter*, maar ook bij woorden uit het Belgische politieke jargon als *betoelagen*, *concertatie*, *taksplaat* en *tegentekenen* en bij min of meer alledaagse woorden als *dagdagelijks*, *heenwedstrijd*, *labo*, *parking*, *leeggoed*, *wijsheidstand*, *baxter*, *fonoplaat*, *opbrengsthuis*, *lidgeld*, *panikereren*, *gareren* en *op zijn honger blijven*, die men uit de mond van Belgische standaarsprekers kan horen of in Belgische kranten kan aantreffen.

Dat zijn woorden die ongetwijfeld niet door iedere Vlaming als het beste Nederlands worden beschouwd. Maar het zijn ook woorden waarvan het gebruik zeker niet tot het gewestelijke taalgebruik beperkt is, waarvan er een aanzienlijk aantal oorspronkelijk zelfs niet in de Brabantse, Limburgse of Vlaamse dialecten voorkomen. Het zijn woorden die door talloze Belgen — ook door Walen die in België Nederlands hebben geleerd — bij voortdoring in hun algemene taal worden gebruikt. Deze constatering hebben ons ertoe gebracht ze allemaal op dezelfde manier te behandelen: er wordt dus bij aangegeven dat ze in de standaardtaal *in België* worden aangetroffen. Ook in deze gevallen maakt de taalgebruiker uit welke consequenties hij daaraan verbindt. Ik ga daar meteen nader op in.

2.3.4. Eerst moet ik twee andere punten in dit verband even ter sprake brengen. In de eerste plaats moet ik de critici gelijk geven die op inconsequenties bij de toepassing van dit principe hebben gewezen: *regenscherm* is niet gewestelijk, maar 'Belgisch' en *pertang* is niet 'Belgisch' maar gewestelijk. Allerlei omstandigheden zijn de oorzaak van dergelijke vergissingen. Ik zou ze liever vandaag dan morgen hersteld willen zien, maar de volgende druk zal nog wel even op zich laten wachten! Overigens zijn de vergissingen in kwestie in taalpo-

litiek opzicht niet zo belangrijk als men vaak denkt. Ook daar kom ik verderop nog terug. Het tweede punt waar ik eerst nog even aandacht aan moet schenken is de opmerking dat door de uitbreiding van het gebruik van het label 'Belgisch' niet meer te zien is welke woorden tot de officiële Belgische woordenschat behoren. Dat is juist en het verdient misschien overweging de woorden in kwestie daarom een aparte of eventueel een extra aanduiding mee te geven.

Woorden met een normerende aanduiding, zo wordt in ons Bericht (p. IX) duidelijk gemaakt, worden niet tot de woordenschat van de standaardtaal gerekend. Omdat wij de Nederlandstalige gewesten van België tot het Nederlandse taalgebied rekenen — daar zijn taalhistorische, dialectgeografische en taalpolitieke redenen voor — en omdat wij er in samenhang daarmee van uitgaan dat in België niet alleen Nederlandse dialecten worden gesproken, maar dat daar ook de Nederlandse standaardtaal wordt geschreven en gesproken, hebben wij de daar gebruikte woordenschat op dezelfde manier behandeld als die in Nederland. De officiële naam van het Nederlands in België is immers *Nederlands*, net zoals in Nederland en een aanzienlijk aantal Nederlanders en Vlamingen is van oordeel dat er in beide, politiek gescheiden delen van het Nederlandse taalgebied één standaardtaal gebruikt wordt (of althans gebruikt zou moeten worden). Wie de geschiedenis van die standaardtaal enigszins kent en wie niet uit het oog verliest dat de GVD een in Nederland gemaakt produkt van een Nederlandse uitgever is, zal, met in zijn achterhoofd ook nog de situatie van het Duits in België, in Oostenrijk en in Zwitserland en het Frans in België, in Canada en in Zwitserland geen moeite hebben om in te zien dat niet de (uitsluitend) in Nederland gebruikte lexicale elementen, maar wel die woorden, verbindingen, uitdrukkingen en betekenisnuances die de (nederlandstalige) Belgen in hun standaardtaal doen van een localiserende aanduiding zijn voorzien.

Dat impliceert de gemarkeerdheid van de elementen in kwestie, als ze in de gemeenschappelijke standaardtaal gebruikt worden.

Woorden met een dergelijke aanduiding, zo moet hier herhaald worden, worden door de GVD — als hij zich vergist doet hij dat in commissie (van de meerderheid van de taalgemeenschap) — niet tot de woordenschat van de standaardtaal gerekend. Of men dergelijke woorden, net zo goed als de archaische, de vulgaire, de gewestelijke enz. in zijn taalgebruik een plaats gunt of niet, moet men zelf uitmaken. Aan die woorden mankeert niets; *plastron* is op zichzelf niet beter of niet slechter dan *pantalon*, *confituur* niet beter of niet slechter dan *apparatuur*, *zwemkom* niet beter of niet slechter dan *viskom*, *solden* niet beter of niet slechter dan *sondes*. Als ze in het Leuvens

gebruikt worden heeft Van Dale zich daar niet mee te bemoeien. Of Leuvenaars ze om een of andere reden toch bij hun standaardtaalgebruik willen zeggen of schrijven, moeten ze zelf uitmaken.

De verantwoordelijkheid voor het taalgebruik ligt daarmee duidelijk bij de taalgebruikers. En in het algemeen ligt de verantwoordelijkheid voor het voorkomen van met 'Belg.' gemarkeerde woorden in de standaardtaal daarmee bij de Vlamingen. Als zij *betoelagen*, *confituur*, *gasvuur*, *heenwedstrijd*, *kruislicht*, *labo*, *mutualiteit*, *prognostiek*, *stockeren*, *toespeld*, *woonst* of *zwemkom* in de Nederlandse standaardtaal gebruiken, beschouwen wij — de bewerkers van GVD11 — dat als gemarkeerd taalgebruik en we geven dat als zodanig aan. Wie daar geen boodschap aan heeft, is waarschijnlijk niet geïnteresseerd in de eenheid van de Nederlandse taalgemeenschap. Misschien is hij daar zelfs tegen gekant en wil hij voor Vlaanderen een eigen, zelfstandige standaardtaal. Het spreekt vanzelf dat de woorden in kwestie daarin niet als gemarkeerd beschouwd behoeven te worden. Voor de bewerkers van een Nederlands woordenboek die Noord-België wel tot de Nederlandse taalgemeenschap wensen te rekenen, blijven ze dat dan toch nog. Zij gaan dus te werk zoals de Duitse woordenboekmakers m.b.t. het Duits buiten Duitsland en de Franse m.b.t. het Frans buiten Frankrijk. Evenmin als die lexicografen met aanduidingen als 'Oostenrijks' of 'Zwitsers', 'Belgisch' of 'Canadees' de bedoeling hebben te suggereren dat er een Zwitserse, Belgische of Canadese taal zou bestaan, hebben Heestermans en ik met 'Belg.' de suggestie gedaan dat het Belgisch zou bestaan, dat zal nu wel duidelijk zijn.

2.3.5. Ook is het nu wel niet meer nodig veel aandacht te besteden aan het onderscheid tussen 'gew.' en 'Belg.' Vergissingen in dat verband zijn zeker vanuit het standpunt van de beschrijvende taalkunde te betreuren. Vanuit taalpolitiek standpunt zijn ze niet van belang. Wie zijn taalgebruik niet een gemarkeerd karakter wenst te geven moet vanzelfsprekend 'Belgische' elementen net zo goed zo veel mogelijk vermijden als gewestelijke, vulgaire, archaïsche of dichtelijke: „De oude keus dus” zegt Berode (Ach die taal in De Standaard van 20 sept. 1984). En terecht. Maar als hij daarop laat volgen dat „ons meest gezaghebbende woordenboek gemeend (heeft) ons te kunnen vertellen welke woorden zo ruim verspreid zijn in België dat ze daar tot de standaardtaal gerekend kunnen worden en welke niet” is het wel zaak erop bedacht te zijn dat slechts één van de interpretaties waartoe men bij een oppervlakkige lezing van deze zin zou kunnen komen, enigszins als een weergave van de visie van de bewerkers kan gelden. Het is niet de bedoeling dat „de standaard-

taal" daar iets anders is dan de Nederlandse standaardtaal ; lees dus niet „de standaardtaal daar". Het is niet de bedoeling dat die woorden in België tot de standaardtaal gerekend worden, lees dus niet „door de bewerkers tot de standaardtaal gerekend worden". Het is niet de bedoeling dat de Belgen die woorden tot de standaardtaal rekenen, maar het veelvuldig voorkomen van die woorden in de in België gebruikte Nederlandse standaardtaal wijst erop dat ze daar (door sommigen in België dus) als standaardtaal worden beschouwd. Omdat de bewerkers dat er niet toe heeft gebracht ze tot de standaardtaal te rekenen, hebben ze erop gewezen dat het gebruik van deze woorden „zeker tot de standaardtaal in België beperkt is" (XI). De bewerkers zijn het dus zonder meer met de conclusie van Berode eens. De formulering daarvan in zijn „tweede stelling" (25-9-94) kunnen zij zonder meer onderschrijven : „de taalgebruikers in Nederlandstalig België bezigen het best alleen de woorden die in de elfde druk van Van Dale „zonder meer" gehonoreerd zijn en dus niet voorzien van het label „Belgisch/in België" of „gewestelijk".

Er is dus geen sprake van dat de bewerkers „de zogenaamde *Belgische* woorden in de adelstand (te) verheffen" noch dat ze die woorden „uitroepen tot de standaardtaal van België" (Ach die taal 2-10-84). De bewerkers hebben niet m.b.t. de standaardtaal in België een taalpolitiek standpunt ingenomen (ib.), maar m.b.t. de Nederlandse standaardtaal zonder meer. Dat is in hun opvatting, net zoals voor Berode, dezelfde voor het hele taalgebied. De taalpolitieke consequenties van de beschrijving van de GVD kunnen de Belgen zelf formuleren (eventueel kunnen, zoals Berode in zijn al eerder genoemde tweede stelling wenselijk acht „degenen die het taalbeleid in ons land bepalen" dat doen). Maar ik verval in herhaling.

Laat ik nog even iets zeggen over de eerste stelling van Berode. Die luidt : „de poging van Van Dale om de zogenaamde Zuidnederlandse woorden in „Belgische" en „gewestelijke" te onderscheiden, is niet geslaagd en kon ook niet slagen. Er is geen norm om uit te maken : 1. welke woorden „zo ruim verspreid" zijn dat ze „niet als gewestelijk beschouwd kunnen worden" en „tot de standaardtaal in België" gerekend kunnen worden ; 2. welke woorden alleen in zuidelijke dialecten bekend zijn of in gebruik en dus minder verspreid zijn" (Ach die taal 25-9-84).

Dat die poging niet geslaagd is, is, zoals ik eerder al gezegd heb ten dele juist, maar dat is veeleer het gevolg van enkele technische vergissingen dan van de principiële onuitvoerbaarheid zoals Berode meent. Het taalgebruik in België is net zo goed te beschrijven als het taalgebruik in Hongarije. Wat daarvan voor de GVD relevant is, wordt bepaald door de 'norm' van de bewerkers : de criteria waar een woord aan moet voldoen a. om opgenomen te worden en b. om als

standaardtaal behandeld te worden. Beantwoordt een woord wel aan a. maar niet aan b., dan wordt het gelabeld. Als een woord in België „zo ruim verspreid is dat het niet als gewestelijk beschouwd kan worden” wordt het als „Belg.” gekenmerkt, wat uiteraard niet impliceert dat het niet in de (of in enkele) dialecten voorkomt. Woorden als *stoel* en *tafel* zijn standaardtaal, maar worden ook in alle dialecten gebruikt. Zo kan men ook constateren dat *garagist* „zo ruim verspreid is dat het niet als gewestelijk beschouwd kan worden”, zonder daarmee uit te sluiten dat het in alle dialecten voorkomt: iedereen zegt in België in zijn dialect *garagist* en aangezien vrijwel iedere Vlaming dat ook zegt en schrijft in de standaardtaal, kunnen we vaststellen dat *garagist* in België in de standaardtaal gebruikt wordt, maar meteen ook dat het gebruik ervan „zeker tot de standaardtaal in België beperkt is”. Een woord als *betoelagen* komt in geen enkel dialect voor. Maar als de politici en de kranten het blijven gebruiken, is het niet uitgesloten dat het ook door dialectsprekers in de mond genomen zal worden. Ook dan is dat woord niet „gewestelijk”, maar als het met standaardtaal in verband gebracht wordt, zeker tot de standaardtaal in België beperkt te noemen. Het zou pas „gewestelijk” genoemd mogen worden, als het in de standaardtaal in België niet meer zo frequent gebruikt wordt als nu, omdat het er door een standaardvariant vervangen wordt. Zo is *brossen* niet gewestelijk genoemd, omdat het geen dialectwoord is, maar door duizenden Vlaamse studenten en hoogleraren voortdurend in hun standaardtaal gebruikt wordt; *gebuisd* is evenwel, zo kunnen we constateren als we standaardtaalsprekers observeren, in hun standaardtaal op z'n retour, omdat *gezakt* als standaardtaalvariant de overhand krijgt (opvallend is daar overigens weer bij dat *zakken* door de Belgen dan, net als *buiszen*, transitief gebruikt kan worden — een observatie die in de GVD11 ontbreekt!), terwijl *spijbelen* helemaal geen concurrent is van *brossen*.

De laatste observatie zou de indruk kunnen wekken dat het een kwestie van frequentie is. Dat zou dan ten onrechte gebeuren. Wel wordt hier gesuggereerd dat wel degelijk uit de observatie van het taalgebruik in België afgeleid kan worden — en door (frequentie-)onderzoek zou dat veel precieser kunnen gebeuren — wat waar gebruikt wordt. Zonder veel onderzoek is het evenwel toch duidelijk dat *tirette* gewestelijk genoemd moet worden, omdat de Belgen zelf in de standaardtaal bij voorkeur (nog niet uitsluitend, zoals de Nederlanders) *ritssluiting* gebruiken. Wie Belgische standaardtaalsprekers observeert en Belgische kranten, tijdschriften en boeken in het Nederlands (die zijn toch niet in het dialect geschreven!) zal dus veel minder vaak *tirette* aantreffen, dan *garagist*, veel vaker *ritssluiting* daarentegen dan *garagehouder*. Daarom is *tirette* zonder meer (Fr.) en (gew.), terwijl

garagist (<Fr., want Fr. is *garagiste*) (w.g. — want in de standaardtaal in Nederland komt het ook wel eens voor —, behalve in Belg.).

Er is dus wel degelijk „een norm” (d.w.z. een criterium of een aantal criteria) om uit te maken hoe het met het Nederlands in België zit. Bovendien zou frequentie- en taalgeografisch onderzoek heel wat meer zekerheden kunnen opleveren dan de weinig systematische observatie die nu aan de basis van de behandeling van de termen in kwestie ligt.

Een andere vraag is of de Belgen zelf een norm hebben om uit te maken wat zij als gewestelijk beschouwd en derhalve uit hun standaardtaalgebruik geweerd willen zien en wat niet. Er hoeft niet aan getwijfeld te worden: die hebben ze wel. Maar ze hebben niet allemaal dezelfde. Vandaar dat de ene politicus het dus over *subsidiering* heeft en de andere over *betoelaging*, dat de ene directrice het over de *klasseleraren* heeft en de andere over *klasstitularissen*, dat de ene firma *botten* verkoopt en de andere *laarzen* enz. Er zijn dus Belgen die zich in hun standaardtaalgebruik naar de Nederlandse norm richten en er zijn er die dat niet doen. Onderzoek heeft uitgewezen dat tot de laatste groep nogal wat invloedrijken behoren (zie K. Jaspaert, *Statuut en structuur van Standaardtalig Vlaanderen* 1985), wier gedrag vanzelfsprekend in de lagere regionen van de samenleving wordt nagevolgd (nagebootst zelfs!). Daardoor is de verspreiding van de standaardtaal in Vlaanderen wel ten koste gegaan van het gebruik van het dialect, maar niet ten goede gekomen aan de veralgemening van de Nederlandse standaardtaal in Vlaanderen — wat al van in de 19de eeuw een van de wensen van een deel van de Vlaamse Beweging is.

Daardoor komen in de Nederlandse standaardtaal in Vlaanderen een aantal woorden voor waarvan het gebruik „zeker tot de standaardtaal in België beperkt is”. Die woorden zijn in de GVD als dusdanig gekenmerkt. „Degenen die het taalbeleid in ons land bepalen” zouden de wens van Berode kunnen vervullen en beslissen dat dergelijke woorden ook in België niet als standaardtaal beschouwd mogen worden. Als die beslissing het gedrag van de al eerder genoemde invloedrijken in de gewenste zin zou veranderen, zouden zij de woorden in kwestie niet meer in hun standaardtaal gebruiken. Dan zouden al die woorden gewestelijk geworden zijn. En de GVD zou dat registreren en ze ook voortaan als gewestelijk kwalificeren. Zolang de Belgen hun probleem niet hebben opgelost kan een beschrijvend woordenboek van het Nederlands dat ook België in zijn beschrijving betreft niet anders doen. De suggestie van A. Claessens (in *Ons Erfdeel* 28, 7 [1985]) om alles wat in België gebruikt wordt en geen betrekking heeft „op functies, instelling, toestanden en ge

bruiken die typisch zijn voor de Belgische constellaties'' „gewestelijk'' te noemen doet geen recht aan de huidige toestand. Ook Berode vergaloppeert zich als hij op een bepaald moment (Ach die taal 25-9-84) het probleem denkt te kunnen oplossen met „ze zijn dus allemaal *Belgisch* of ze zijn allemaal *gewestelijk*'' . Ze zijn allemaal *gewestelijk* voor mensen die voorstander zijn van één Nederlandse standaardtaal. Ze zijn misschien allemaal *Belgisch* voor degenen die voorstander zijn van een aparte Nederlandse standaardtaal in België.

3. „We staan met andere woorden nog altijd voor de oude keus'' zegt Berode (20-9-84) dan ook volkomen terecht. Wie die keus gemaakt heeft (zowel Berode voor wie „We hebben toch geen andere dan de Noordnederlandse norm?'' een retorische vraag is, als degene die deze vraag ontkennend beantwoordt) kan bepalen welke handboeken hij eventueel als taalgids wil gebruiken.

„Pas wie voor zichzelf heeft uitgemaakt wat hij als goed Nederlands wil beschouwen, kan aan de hand van de ANS uitmaken wat daartoe behoort : voor de één horen ook sommige regionale varianten daartoe, voor de ander bepaalde archaische vormen'' (p.15) blijkt een wat ongelukkige formulering van het ANS-standpunt te zijn. Niemand kan immers voor zichzelf uitmaken wat taalkundig goed is. Dat doet de Nederlandse taalgemeenschap in al haar geleidingen door het (conventioneel) bepalen van de grammaticaliteit van de Nederlandse taalvormen. En wat standaard-Nederlands is hebben de ANS en de GVD bepaald, in de vorm van een beschrijving van de toonaangevende opinie op dit stuk.

Aangezien zowel in de ANS als in de GVD wat van een localiserende of een stilistische qualificatie is voorzien, naar het oordeel van de redacties door de toonaangevende opinie niet tot de Nederlandse standaardtaal gerekend wordt, kunnen alle leden van de Nederlandse taalgemeenschap zowel het ene als het andere boek als een leidraad beschouwen en gebruiken, als ze wat de ANS en de GVD als standaardtaal beschrijven ook als hun standaardtaal willen zien. Deze taalpolitieke beslissing moeten ze allemaal, ook de Vlamingen dus, zelf nemen. Ik wil graag eindigen met een praktisch voorbeeld : het taalgebruik van Herman Portocarero in *Het anagram van de wereld* (1984) : volgens J. Borré „bij het podium van de Vlaamse literatuur... een nieuwe Claus'', volgens P. Sterckx „een keerpunt in de Vlaamse letterkunde'' (beide geciteerd in een advertentie van de uitgever : Manteau Antwerpen) en volgens H.M. van den Brink een werk dat „door de atmosfeer van cosmopolitische misdaad en karikuraal gedrag sterk (doet) denken aan het werk van de Duitser Walter Sermer en in zijn filosofische implicaties... schatplichtig (is) aan de verhalen van Borges'' . (NRC, 1 feb. 1985 CS p. 5). Opval-

gen doen. (Ik neem maar even aan dat het feit dat Manteau vroeger wel eens in Brussel en Den Haag samen gevestigd is geweest en nu alleen in Antwerpen, niet meteen als een aanwijzing voor een literaire scheiding geïnterpreteerd hoeft te worden). Het gevolg van de keuze van Van den Brink is dat hij het boek dan ook als een in materieel opzicht gewoon Nederlands boek beschouwt „een kundig opgezette en bekwaam tot ontwikkeling gebrachte novelle” en „een mooie novelle” waarmee we „verrijkt” zouden zijn (als : zie verderop) „en bovendien een boek dat met spanning doet uitzien naar het volgende werkstuk van dezelfde auteur”. Niks geen Hollandse vooroordelen tegen Vlaanderen dus. En daarom „is het extra jammer dat de afwerking ontsierd wordt door een verbijsterend groot aantal slordigheden”. Een aantal daarvan zijn van redactionele aard, andere zijn „taalfouten” (verg. „tegen de regels” van de ANS). „Maar de meest storende onjuistheden zijn terug te voeren op de Vlaamse afkomst van de auteur”. Aangezien de auteur een Nederlands boek heeft geschreven, wordt zijn taalgebruik terecht getoetst aan de Nederlandse norm (In mijn bijdrage *Misplaatste woorden als weeffouten in Taalbeheersing in de Praktijk* 1985 heb ik de resultaten van die toetsing uitvoerig besproken). Ook dat is een gevolg van de opstelling van Van den Brink. Helemaal consequent met zichzelf beantwoordt hij de vraag „Mag een Vlaamse auteur dan geen Vlaams idioom hanteren?” dan ook volkomen terecht met „Nee”. En zijn verantwoording geeft precies aan waar het de Vlamingen m.b.t. de Nederlandse cultuur in het algemeen om moet gaan : „Wanneer hij pretendeert iets aan de Nederlandse literatuur toe te voegen dat geen streekroman of koddig tafereel is, dient hij zich van basis-Nederlands te bedienen. Het gebruik van typisch Vlaamse uitdrukkingen en zinswendingen is in de Nederlandse literatuur gemarkeerd gedrag, zoals de sociologen zeggen, en moet dus iedere keer verantwoord worden”.

Dat ist der Weisheit letzter Schluss (Goethe, zie GVD 3624).